

УДК 378.03

**ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ДЕМОКРАТІЇ» У ВНЗ ЯК ФАКТОР
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ І ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ**

© Бакуменко О.О., Васильєва І.Г.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Бакуменко Олена Олексіївна: ORCID: 0000-0002-3108-6324; bakum.lena@mail.ru; кандидат історичних наук; доцент кафедри Українознавства і політології; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

Васильєва Ірина Григорівна : ORCID: 0000-0002-3144-4882; vasiljeva@uipa.kharkov.ua; кандидат філософських наук; проректор з науково-педагогічної роботи; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

Бакуменко О. О., Васильєва І. Г. «Викладання курсу «Основи демократії» в ВНЗ, як фактор формування професійної і політичної культури майбутніх інженерів-педагогів»

Стаття присвячена введенню до освітнього процесу вузу нового предмету «Основи демократії», та його впливу на формування політичної і професійної культури сучасної молоді. Проаналізовано навички та вміння які мають бути сформовані в майбутніх інженерів-педагогів внаслідок вивчення основних тематичних блоків нового курсу.

Ключові слова: демократія, демократичні процедури, політична культура, виховання, демократичні принципи, політична поведінка, педагогічний вплив

Бакуменко Е. А., Васильєва И. Г. «Преподавание курса «Основы демократии» в вузе, как фактор формирования профессиональной и политической культуры будущих инженеров-педагогов».

Статья посвящена внедрению в образовательный процесс вуза нового предмета «Основы демократии» и его влияния на формирование политической и профессиональной культуры современной молодежи. Проанализированы те умения и навыки, которые должны быть сформированы у будущих инженеров-педагогов, в следствии изучения тематических блоков нового курса.

Ключевые слова: демократия, демократические процедуры, политическая культура, воспитание, демократические принципы, политическое поведение, педагогическое влияние.

Bakumenko O.O., Vasil'eva I.G. «Teaching the course "Basics of democracy" in high school, as a factor in the formation of professional and political culture of the future engineer-pedagogs».

The article is devoted for the implementation to the educational process of the university a new subject "Basics of democracy" and its influence on the formation of political and professional culture of today's youth. Analyze the skills and abilities that need to be formed in the future engineer-pedagogs, as a consequence of studying clusters of the new course.

Key words: democracy, democratic procedures, political culture, education, democratic principles, political behavior, pedagogical influence.

Постановка проблеми. Останнім часом, все більша кількість вищих навчальних закладів сучасної України вводять до списку навчальних дисциплін новий курс – «Основи демократії». Це й не дивно, адже сучасна Україна стоїть перед завданням побудови консолідованої демократії. Отже в свідомості її населення, і насамперед, найактивнішої її частки – молоді, слід закласти розуміння того, що таке демократія, та які фактори необхідні задля її впровадження на наших теренах. Слід зауважити, що Україна є не одинокою на

цьому шляху і як зауважують вчені: «Проблема забезпечення ефективної політичної участі громадян у політичному процесі, підвищення освіченості громадян, рівня їх залученості до суспільних справ і політики стоять нині перед усіма більш менш демократичними державами» [1, С.605]. Доцільність теми статті визначається орієнтованістю Української інженерно-педагогічної академії на підготовку фахівців у галузі інженерної педагогіки. Фахівців, які став викладачами навчальних закладів, або членами науково-технічної еліти підприємств, будуть безпосередньо впливати на формування професійної і політичної культури своїх учнів та підлеглих. Здійснювати такий вплив, не маючи навичок демократичної за характером культури і поведінки, нашим випускникам буде важко. Своєчасність дослідження обумовлена процесами демократизації та політичної модернізації, що відбуваються в сучасній українській державі.

Аналіз останніх досліджень. Розгляд проблеми запровадження до вищої освіти курсів, що відповідають за виховання в людині демократичних знань, набув досить широкого розповсюдження за кордоном. Американські дослідники А. Гутман [2, С.287], Д. Сехр [3, С.84], ще в 1990-х рр. вказували, що для того, щоб навчити індивідів «міркувати колективно і критично про політику», слід забезпечити всім здатним до навчання можливість отримання політичних знань достатніх для того, щоб свідомо брати участь у демократичному процесі. На необхідність привчати студентів під час навчання в вузах до демократичного мислення і різних проявів демократичної політичної участі у вигляді студентського самоврядування, громадських ініціатив, дебатів та виборів, вказував і інший прихильник демократизаційної місії освіти – Б. Бабер [4, С.231]. На теренах України з початку 2000 років починає реалізовуватись українсько-канадський проект «Демократична освіта», видається великим накладом навчальний посібник «Основи демократії» [1]. З цього ж часу в окремих вузах починає викладатись дисципліна з тією ж назвою. Проте, досі майже відсутні спеціальні публікації щодо безпосереднього впровадження нового курсу в навчальний процес українських ВНЗ. В запропонованій статті вперше обґрунтовується значення матеріалу нового курсу для формування компетенції та професійних якостей майбутнього інженера-педагога, що сприятимуть професійній самореалізації та політичній соціалізації наших випускників.

Метою статі є аналіз можливого впливу викладання курсу «Основи демократії» на формування професійної і політичної культури студентів з точки зору надання їм базових знань у сфері демократичних принципів, політичної діяльності та участі в умовах демократії, формування політичної свідомості демократичного зразка.

Виклад основного матеріалу. Однією з характеристик сучасного стану політичної свідомості пересічного громадянина України є те, що його уявлення про демократію є досить розпливчастим, попри популярність цього терміну в мас-медіа та побутовому спілкуванні. Часто поняття «демократія» ототожнюють з повною свободою, чи навіть вседозволеністю, забуваючи про такі неодмінні його складові, як законність, взаємна відповідальність громадянина і держави, компетентність, самоконтроль. Надання студентам уявлення щодо загально визнаних елементів демократичного устрою – таких як рівність, свобода особи, повага до спільно прийнятих рішень, перевага більшості при гарантованих правах меншості, можливість вільного вибору, та про основні цінності сучасної демократії – такі, як громадянство і громадянськість, компетентність і відповідальність, свобода, конституціоналізм, свобода совісті, слова, засобів масової інформації і громадської думки і т.д. – сприятиме формуванню наукового розуміння терміну «демократія». Виховання свідомого громадянина неможливе без урахування співвідношення свободи, законності та відповідальності. Як зауважує один з ідеологів запровадження демократичної освіти С. Соловейчик: «Сутність і сімь демократичної влади в тому, що вона і не є владою в звичайному розумінні цього слова. В умовах демократії найбільша влада належить не державі,.... а людині. Це влада не над людиною, а над самим собою. Управління собою» [5, с.51]. Знання базових засад демократичного способу життя суспільства є важливою складовою соціально-особистісної компетенції будь-якого фахівця. Розуміння необхідних передумов демократії - економічних, соціальних, ментальних, різниці між ідеалом та

практичним втіленням демократії, її вад та обмежень - допоможе молодій людині краще розібратися в особливостях та перспективах демократичного переходу в Україні. Це сприятиме формуванню громадянської відповідальності як в самих фахівців, так і бажанню сприяти подібним процесам у своїх майбутніх вихованців та підлеглих, допомагатиме в виробленні власного стереотипу поведінки як викладача, або працівника чи керівника на підприємстві та в організації. Отримані базові уявлення про основи соціальних і політичних процесів в умовах демократії, технології управління, вміння оперувати суспільно-політичною термінологією буде безумовно сприяти формуванню такої професійно-важливої якості майбутнього фахівця, як інтелектуальність, аналітичне мислення.

Будь-який громадянин є об'єктом і суб'єктом системи права. Стереотипне уявлення про демократичну державу передбачає, що вона ґрунтується на засадах верховенства права та на гарантіях прав і свобод індивіда. При цьому з поля зору індивіда повністю випадає сам зміст терміну «права людини» та їх співвідношення з законом та правами і свободами інших. Тому вкрай необхідним є надання студентам матеріалу, як щодо політичного феномену конституції, її ролі в правовій системі, в системі гарантій прав і свобод індивіда, так і власне щодо сучасного розуміння прав і свобод людини. Репрезентація цього матеріалу може мати два виміри: теоретичний і прикладний. Перший - дасть молоді можливість зрозуміти походження українського конституціоналізму, надбання конституційного процесу України доби незалежності, що в свою чергу сприятиме підвищенню рівня правової самосвідомості, без якої не можлива активна громадянська позиція. Крім того, однією з основних навичок має стати вміння розбиратись в сутності громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних прав людини. Тут можна говорити про прикладний рівень досягнень. Знання прав індивіда в їх демократичній інтерпретації, та розуміння методів і механізмів їх захисту на вітчизняному і міжнародному рівні – запорука формування сучасної людини з високим рівнем політичної та правової свідомості та власної гідності. Для майбутнього інженера-педагога, обізнаність в сфері прав і свобод людини, сприятиме формуванню вміння компетентно будувати інформаційне спілкування в професійному і непрофесійному комунікативному середовищі з урахуванням існуючого соціокультурного та правового контексту.

Важливим елементом соціально-особистісної компетенції індивіда є вміння визначати своє місце в політичній системі суспільства, та формувати власну політичну поведінку. Розподіл влади в сучасній демократичній державі передбачає використання принципів представницької демократії, як запоруки представництва інтересів окремих громадян і їх груп. Потенційно, кожен з нас впливає принаймні на формування органів влади місцевого рівня. Але, як демонструють результати вхідного контролю, в більшості студентів відсутнє навіть цілісне уявлення про основні органи влади нашої держави. Це є неприйнятним для людей, що в майбутньому будуть виховувати інших, впливати на формування таких якостей молоді, як патріотизм, громадянська відповідальність, активна громадська і політична позиція.

Сучасна теорія і практика демократії не можлива без місцевого самоврядування, адже «...реалізація багатьох завдань, пов'язаних з забезпеченням належного життєвого рівня громадян, соціокультурного розвитку окремих поселень та регіону, здійснюється... у конкретних місцях компактного проживання громадян...» [1, с. 281]. Наші випускники будуть працювати в соціальній і виробничій сферах, в освіті, а отже - безпосередньо своєю працею будуть впливати на існування та добробут нашого регіону. Розуміння змісту терміну «місцеве самоврядування», обсягу юрисдикції місцевого самоврядування, допоможе їм бути активнішими представниками соціуму, приймати участь в справах своєї громади на свідомій основі. Саме тому курсом «Основи демократії» передбачено не лише загальний огляд самоврядування як соціально-політичного явища, але й його інституціональних і правових засад, типології, структури, моделей тощо. Здійснюючи в подальшому педагогічну або виробничу діяльність, на основі отриманих знань, наші випускники мають сприяти формуванню елементів учнівського чи виробничого

самоврядування, що в свою чергу, буде готувати кадри для майбутнього місцевого самоврядування краю.

Останні події в нашій державі продемонстрували значний підйом громадсько-політичної активності як окремих індивідів, так і груп населення. Певні політичні сили сходять з політичної арени, виникають нові політичні партії та рухи. Важливо, щоб молодь усвідомлювала необхідність організованих та законних форм політичної діяльності і при цьому могла орієнтуватися в спектрі існуючих політичних сил, щоб свідомо робити вибір. Вивчення матеріалу, присвяченого ролі політичних партій, громадських організацій і груп інтересів у функціонуванні демократії, особливостей формування і функціонування політичних організацій, критеріїв класифікації партій та їх ідеологічної спрямованості – дозволить нашим випускникам підвищити власні характеристики як електорату. Також, для майбутніх педагогів є важливим вміння пояснити своїм вихованцям важливість особистої громадської участі, а отже сприяти формуванню таких професійно значущих якостей, як патріотизм, національна гідність, толерантність.

Найпоширенішою формою політичною участі, з якою в житті стикається майже кожна людина – це участь в виборах. Саме шляхом виборів в демократичному суспільстві відбувається відтворення та легітимація владних інститутів. Незнання основних принципів і можливостей виборчого процесу призводить до пасивного ставлення індивіду до політики, що в свою чергу дає можливості для політичних спекуляцій, махінацій з волевиявленням громадян. Абсолютно необхідним, в тому числі і в сучасній Україні, є підвищення рівня знань громадян про сутність виборчих процедур. У більшості країн консолідованої демократії участь у голосуванні є правом, а не обов'язком, проте висока виборча активність є досить стабільною. Чинники що впливають на такий стан речей є різними [6, С.214]. Проте слід зауважити, що саме активна участь широких верств населення у виборах і пов'язаних з ними видах політичної активності створюють перешкоди на шляху різноманітних зловживань. Молодь має не лише сама усвідомлювати це, але й вміти пояснити це іншим – своїм майбутнім колегам, підлеглим, вихованцям. Саме тому в новому курсі ми пояснюємо сутність виборчого процесу, різновиди виборчих систем, моделей демократичного волевиявлення і культури громадянськості, що включає в себе усвідомлення обов'язків громадянина демократичної держави. До таких обов'язків безумовно відносяться – дотримання законів, повага прав і свобод інших осіб, сплата податків, підпорядкування поліцейським приписам, охорона природи і довколишнього середовища, пам'яток культури і т.д. [1, с.371]. Як справедливо зауважував з цього приводу Г. Алмонд, для сталого розвитку демократії необхідно, щоб політична участь громадян була заснована на «поінформованості, результатах аналізу і розумінні причин, що роблять таку участь необхідною» [7, С.16]. Поінформованість дає підставу для формування такої значущої професійної якості, як здатність до порівняльного аналізу. Іншими словами громадянин в умовах сучасної демократії має не лише цікавитися державними справами але, й робити це раціонально, спираючись на власні знання і досвід. Крім того, рівень політичної участі громадян, в тому числі і в виборчих процесах, свідчить про якісний рівень політичної соціалізації індивіда. Якщо наш випускник, ще з студентської лави, буде усвідомлювати не лише власне право, а й обов'язок приймати участь в електоральних процесах – це буде говорити про те, що наше суспільство поступово виліковується від абсентеїзму і рівень політичної соціалізації підвищується.

З цього аспекту витікає ще одна проблема – співвідношення громадянина та держави. На жаль, більш менш сталий розвиток суспільства часто призводить до формування стереотипу людини – споживача, а не людини – громадянина. Часто можна почути думку, що «держава повинна...» і далі слідує перелік обов'язків держави перед індивідом. Дійсно, теорія і практика демократії передбачає державний захист громадянина, але при цьому передбачає і обов'язки громадянина як перед державою, так і перед громадою. Усвідомлення цих обов'язків – прямий шлях до формування дуже важливого елементу демократії – громадянського суспільства. Воно представляє собою сукупність вільних індивідів та їх асоціацій, що самостійно вирішують певні питання громадського життя та

вступають у взаємини з державою. Відомості щодо структури та інститутів громадянського суспільства, його моделей, форм вияву та обов'язків держави в розбудові демократії допоможе молодій людині в з'ясуванні свого місця в структурі суспільства, своїх можливостей в сфері соціальної кооперації. Одним з базових принципів сучасного громадянського суспільства в умовах демократії – є принцип «малих справ», або принцип «особистого початку». Не обов'язково відразу претендувати на вплив по відношенню до держави. Треба починати з малого – того, що доступно будь якій особі – студенту, викладачеві, робітнику. У спрощеному варіанті це можна розуміти так: якщо в вашому районі, квартали – брудно, то винувата не лише і не стільки держава, а самі мешканці, що не дбають про оточуюче середовище. Треба вчитись кооперуватись та само-організовуватись для вирішення бодай місцевих справ. Якщо ми зуміємо вкласти нашим студентам розуміння цього, то тим самим сприятимемо зростанню їх громадянської відповідальності, а вони, в свою чергу, донесуть це розуміння до своїх вихованців. Обов'язковим аспектом нашого курсу, що має значно впливати на свідомість молоді, є розгляд толерантності, як демократичного принципу. За умов демократії принциповою рисою буття окремої людини та суспільних груп є багатоманіття в усіх вимірах. Звичка поважати думку, почуття і інтереси інших – є корисною навичкою для будь якої людини і фахівця-педагога в тому числі. Але для цього слід розуміти різницю між толерантністю та терпимістю, між законом і беззаконням. Подібні знання сприятимуть формуванню таких вмінь та навичок, як формування громадських якостей, вміння знаходити компроміс, гендерної паритетності у своїх майбутніх вихованців і колег.

Ще одним аспектом, на якому хотілося б зосередити увагу – це надзвичайна придатність нового курсу до використання інтерактивних методів навчання. Проблема визначення сутності демократії та багатоманіття її проявів у суспільному житті дає широкий простір для використання дискусій, дебатів, роботи у малій та великій групах на семінарських заняттях. Лекція–бесіда по суті стає основною формою викладання, бо як продемонстрував досвід – в студентів виникає безліч питань, особливо у сфері проблем, що стосуються демократизаційних процесів в Україні. Використання цих методів окрім методичного значення має ще й виховне. Адже, з одного боку, використання цих методів на практиці дасть студентам навички, які вони зможуть застосувати пізніше в професійно-педагогічній діяльності. З іншого боку – дискусії та дебати сприятимуть виробленню навичок демократичного спілкування, вмінню обґрунтовано та цивілізовано відстоювати свою точку зору, формувати групи однодумців, використовувати аргументи. Ці вміння безумовно важливі для громадянина сучасної демократичної держави.

Висновки: Запровадження курсу «Основи демократії» до переліку дисциплін, що вивчаються майбутніми інженерами-педагогами, може мати суттєвий вплив на формування їх соціально-особистісної компетенції. Суб'єктивна здатність молодої людини бути суб'єктом політичного життя і свідомим громадянином своєї держави напряму залежить від обізнаності в демократичних процедурах, розумінні сутності проблем що стали предметом політичного обговорення, від набутих в процесі власної соціалізації навичок і вмінь брати участь у політичних діях і процесах. Вивчення курсу «Основи демократії», на наш погляд, надасть молодим людям такі демократичні вміння і навички, котрі будуть сприяти їх свідомій участі в соціальному і політичному житті суспільства. Матеріал, запропонований в рамках курсу, сприяє формуванню таких професійно-важливих якостей майбутнього інженера-педагога, як толерантність, національна гідність, комунікативність, патріотизм, креативність, гуманізм, аналітичне мислення та толерантність. Навчання демократії це не одномоментне явище, а процес довжиною у життя і студентські роки в цьому процесі займають особливе місце. Для того, щоб у студентів розвивались риси громадянськості і вони пізніше могли розвивати такі риси в своїх вихованцях, співробітниках, підлеглих, необхідно щоб вже під час навчання молода людина отримала знання, достатні для того, щоб свідомо брати на себе відповідальність за свої дії і за життя своєї громади.

Список використаних джерел

1. Основи демократії: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [та ін.]; за заг. ред. А. Колодій ; Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект "Демократична освіта", Інститут вищої освіти. – К.: Вид-во "Ай-Бі", 2002. – С. 605.
2. Gutmann A. *Democratic Education*. – Princeton, 1987. – P. 287 ; Sehr D.T. *Education for Public Democracy*. – Albany, 1997. – P.84
3. Barber V. R. *An Aristocracy of Everyone: The Politics of Education and the Future of America* / V.R. Barber. – New York, 1992. – P. 231
4. Основи демократії: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [та ін.]; за заг. ред. А. Колодій ; Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект "Демократична освіта", Інститут вищої освіти. – К.: Вид-во "Ай-Бі", 2002. – С. 684 с.
5. Соловейчик С. Демократия под вопросом / С. Соловейчик // Новое время. – 1992. – № 30. – С. 51
6. Рукавишников В. Политические культуры и социальные изменения: международные сравнения : [монография] / В. Рукавишников, Л. Халман, П. Эстер: пер. с англ. – М.: Совпадение, 1998. – С. 214.
7. *Intellectual History of the Civic Culture Concept // The Civic Culture Revisited* / Almond G. A., Verba S. (eds.). – Boston: Little, Brown & Company, 1980. – P. 16.

References

1. Bessonova, M, Biryukov, O & Bondaruk, S [et al.] 2002, *Osnovy demokratii* [Basics of democracy], Kolodiy, A (ed.), Vydavnytstvo "Ai-Be", Kyev, p. 605.
2. Gutmann, A 1987, *Democratic Education*, Princeton, p. 287; Sehr, DT 1997, *Education for Public Democracy*, Albany, p. 84
3. Barber, BR 1992, *An Aristocracy of Everyone: The Politics of Education and the Future of America*, New York, p. 231
4. Bessonova, M, Biryukov, O & Bondaruk, S [et al.] 2002, *Osnovy demokratii* [Basics of democracy], Kolodiy, A (ed.), Vydavnytstvo "Ai-Be", Kyev.
5. Soloveitchik, C 1992, 'Demokratiya pod voprosom' [Democracy under question], *Novoye vremya*, no. 30, p. 51.
6. Rukavishnikov, V, Halman, L & Ester, A 1998, *Politicheskiye kultury i sotsialnyye izmeneniya: mezhdunarodnyye sravneniya* [Political Culture and Social Change: an international comparison], *Sovpadeniye*, Moskva, P. 214.
7. 'Intellectual History of the Civic Culture Concept' 1980, in Almond, GA & Verba, S (eds.) *The Civic Culture Revisited*, Little, Brown & Company, Boston, p.16.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014р.